DÜRRÎZÂD ABDULLAH BEY

(1869-1923

Osmanlı şeyhülis

ABDULLAH EFENDİ, Dürrîzâde

bk. DÜRRÎZÂDE ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmı.

Dürrîzâde ailesine mensup altıncı ve son şeyhülislâmdır. İstanbul'da doğdu. Rumeli Kazaskeri Dürrîzâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta babasından bazı dinî dersler aldıktan sonra Fâtih Demirköşe ve Sultan Selim Rüşdiyesi'nde okudu. Bu arada özel hocalardan Arapça ve Farsça'sını ilerletti. Daha sonra Fâtih Medresesi'ne devam ederek Fâtih dersiâmlarından Eğinli Hoca olarak tanınan İbrâhim Hakkı Efendi'den icâzet aldı. 1887 yılında henüz on sekiz yaşında iken Bâb-ı Fetvâ Mektûbî Kalemi'nde mülâzım oldu; 1890'da yapılan bir imtihanla İstanbul müderrisliği ruûsunu kazandı. İbtidâ-i hâric, hareket-i hâric, ibtidâ-i dâhil, mûsıle-i sahn, ibtidâ-i altmışlı, mûsıle-i Süleymâniyye, hâmise-i Süleymâniyye gibi medrese derecelerini, daha sonra da kazâ derecelerini kısa aralıklarla katederek 1896'da bilâd-ı hamse, 1897'de Haremeyn, 1901'de İstanbul pâyelerini aldı. Babasının kazaskerliği sırasında bir ara gayri resmî olarak kazaskerlik kethüdâlığında bulunduysa da 1897'de babasının kazaskerlikten istifası üzerine o da Mektûbî Kalemi'nden ayrıldı. Ankara kadılığına gönderilmek istendi, ancak saraydan gördüğü destekle İstanbul'da kaldı ve 1901 yılında Meclis-i Tedkîkāt-ı Şer'iyye üyeliğine seçildi; bu arada 1902'de Anadolu kazaskerliği pâyesini aldı.

Abdullah Efendi, II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra Meclis-i Tedkîkāt-ı Şer'iyye üyeliğinden ayrılıp bir süre mülkî görevlerde bulunduğu için "bey" unvanını da kullandı. Merkez Tensik Komisyonu tarafından kendisine önce Galata kadılığı verildiyse de sonradan bu komisyonca 1909'da Anadolu kazaskerliğine tayin edildi; iki yıl sonra bu görevden ayrıldığında kendisine mâzuliyet maaşı bağlandı.

1918'de tekrar memuriyete dönen ve Defter-i Hâkānî Emânât-ı Aliyye dairesinde göreve başlayan Abdullah Beyefendi, 1919'da padişah emriyle Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi başkanlığına tayin edildi; aynı yıl içinde görevi meşihat makamı müsteşarlığına nakledildi. Anadolu'daki Kuvâ-yi Milliye hareketine daha anlayışla bakan Sâlih Hulûsi Paşa'nın istifası üzerine sadârete Damad Ferid Paşa getirilince kurula-

ye verildi (Damad Ferid ve Abdullah Efendi'nin tayiniyle ilgili Hatt-ı Hümâyun için bk. *Cerîde-i İlmiyye*, sy. 58, s. 1837-1838). İşgal altında bulunan İstanbul'da Damad Ferid Paşa kabinesi Anadolu hareketine karşı sert bir tavır takınmış, kabine üyelerinin zaman zaman yaptıkları sert açıklamalara karşılık Abdullah Beyefendi daha temkinli davranmışsa da Damad Ferid hükümetinin Kuvâ-yi Milliye aleyhine çıkarmış olduğu beş fetvayı 11 Nisan 1920'de imzalaması ile resmen tavrını ortaya koymuştur (fetvaların metni için bk. *a.g.e.*, sy. 58, s. 1843-1844). Bunun üzerine Ankara hükümeti, Ankara Müftüsü Rifat Efendi'ye (Börekçi) mukabil fetva hazırlatmış ve bu fetvayı çok sayıda müftü, kadı ve müderrisin dışında birinci meclisteki ilmiyeden mebuslar da imzalamıştır. Rifat Efendi bu fetvasından dolayı meşihatça 25 Nisan 1920'de görevinden azledilmiştir.

Abdullah Beyefendi, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın muahede şartlarını görüşmek üzere ikinci defa Paris'e gittiğinde (10 Haziran - 14 Temmuz 1920) sadârete vekâlet etti. Muahede şartlarını görüşmek için Sultan Vahdeddin'in emriyle 22 Temmuz 1920'de ikinci defa toplanan saltanat şurasına kabine üyesi olarak katıldı. 31 Temmuz 1920'de Damad Ferid kabinesinin istifasıyla o da 3 ay 25 gün süren şeyhülislâmlık görevinden ayrıldı. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla 1922 Eylülünde Rodos'a kaçtı, oradan İtalya'ya geçti. 23 Mart 1923'te hac için Mekke'ye gitti ve 30 Nisan 1923'te Harem-i şerif'te vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü, İstanbul Şer'iyye Sicil Defteri, IV, 235; Galib Kemal Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, İstanbul 1939, s. 219 vd.; Danişmend, *Kronoloji*², V, 164; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, ts., s. 188 196; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, I, 10-11; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, İstanbul 1986, II, 17-19; Faruk Bilici, "Büyük Bir Şeyhülislam Ailesinin Son Halkası: Dürrizâde Abdullah Beyefendi", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 307-318; *Takvîm-i Vekāyi'*, sy. 3834, İstanbul 11 Nisan 1336; *Cerîde-i İlmiyye*, sy. 58, İstanbul 1 Şaban 1338, s. 1837-1838, 1843-1844; M. Zeki Pakalın, "Dürrî zade Abdullah Bey", *İTA*, II, 246-247; Faik Reşit Unat — Dankwart A. Rustow, "Dürrīzāde ʿAbd Allāh Bey", *EI²* (İng.), II, 630.

MEHMET İPŞİRLİ

DÜRRÎZÂDE ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1828)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1183'te (1769-70) İstanbul'da doğdu. Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin oğludur. Babasından ve devrin tanınmış bilginlerinden tahsil gördü. 1196'da (1781-82) icâzet alarak müderrislik hakkını kazandı. Babasının şeyhülislâmlığı sırasında önce İzmir, sonra Galata kadısı oldu. III. Selim'in, babası Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'yi konağında ziyareti sırasında bir lutuf olarak kendisine Mekke kadılığı pâyesi verildi. Daha sonra İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği pâyelerini aldı. 1805'te bilfiil Anadolu kazaskeri, iki yıl sonra da nakîbüleşraf oldu. Bu görevde iken 28 Temmuz 1808'de Eyüp Camii'nde II. Mahmud'a kılıç kuşandırdı. Aynı zamanda Rumeli kazaskerliği pâyesini alan Abdullah Efendi'nin bu sırada meydana gelen Kabakçı İsyanı'nda devletle âsiler arasında imzalanan anlaşmada ve 29 Eylül 1808'de imzalanan Sened-i İttifak'ta imzaları bulunmaktadır.

21 Kasım 1808'de şeyhülislâmlığa getirilen Abdullah Efendi bir yıl on ay kadar bu makamda kaldı. Ancak muhtemelen ayaklanan bazı zorbaları teşvik ettiği hususunda II. Mahmud'da bir şüphe uyanması üzerine 22 Eylül 1810'da azledildi, yerine üçüncü defa Sâmânîzâde Ömer Hulûsi Efendi getirildi. 12 Haziran 1812'de Hulûsi Efendi'nin azli üzerine ikinci defa şeyhülislâm oldu. Üç yıla yakın bir süre görevde kaldı. Oldukça karışık geçen bu dönemde Sadrazam Ahmed Hurşid Paşa'nın zorbaları te'dib kararını tasvip etmeyerek fetva vermemesi sadrazamla birlikte azledilmesine sebep oldu (22 Mart 1815). Azlinden sonra arpalığı olan Manisa'ya gönderildi. Bir süre sonra affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verildiyse de tekrar Manisa'ya, oradan da Bursa'ya gönderildi. 1823'te Abdülmecid'in doğumu üzerine affa uğrayarak İstanbul'a döndü.

Abdullah Efendi, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında mâzul ulemânın en kıdemlilerinden biri olarak hazırlanan mazbataya imzasını koydu; bir süre sonra II. Mahmud'un Kubbealtı'nda akdettiği toplantıda en önemli şahsiyetler arasında yer aldı. 23 Cemâziyelevvel 1244'te (1 Aralık 1828) vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Başlangıçta babasının, daha sonra da bizzat kendi nüfuzu ile devrinin olaylarında önemli rol oynayan ve itibarını hemen daima koruyan Abdullah Efendi merasim ve teşrifatı seven, ihtişama düşkün bir kişiydi. Köklü ailesinden gelen büyük bir servete sahip olup Bebek'te bugün Mısır konsolosluğu olarak kullanılan binanın yerinde yalısı, Üsküdar Tunusbağı'nda da bir konağı vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Âsım, *Târih*, I, 293; II, 46; Şânîzâde, *Târih*, I, 399; II, 114, 234-237, 262, 334; IV, 112; Atâ Bey, *Târih*, III, 72; Lutfî, *Târih*, I, 146; VIII, 190; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 122-123; *Sicill-i Osmânî*, II, 396; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 574-577.

MEHMET İPŞİRLİ

DÜRRÎZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ

(1740-1800)

Osmanlı şeyhülislâmı.

İstanbul'da doğdu. Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta babasından ve çevresindeki âlimlerden ilim tahsiline başladı. 1754'te hâriç derecesiyle icâzet aldı. Bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1766-1767'de Yenişehir, 1774'te Mekke kadılığı pâyesiyle Bursa, 1780'de İstanbul kadısı, 1782'de nakîbüleşraf oldu. Dürrîzâde ailesinden ilk nakîbüleşraf olan Ârif Efendi'dir. Anadolu kazaskerliği pâyesini aldıktan sonra 1783'te bilfiil Anadolu, 1784'te ise Rumeli kazaskerliğine getirildi. Şeyhülislâm Arapzâde Atâullah Efendi'nin ölümü üzerine 23 Ağustos 1785 tarihinde şeyhülislâm oldu. Beş buçuk ay görev yaptıktan sonra 10 Şubat 1786'da sebepsiz olarak azledildi. 1789'da şeyhülislâm olan Hamîdîzâde Mustafa Efendi, o sırada ulemâ arasındaki bazı anlaşmazlıkları ileri sürerek onların İstanbul dışına gönderilmesi hususunda III. Selim'den aldığı yetkiyle eski şeyhülislâmlardan Dürrîzâde Ârif, Müftîzâde Ahmed ve Mehmed Kâmil efendileri arpalıkları olan Kütahya, Ankara ve Keşan'a gönderdi. Bu arada hacca giden Dürrîzâde Tâif'te oturmaya mecbur edildiyse de daha sonra arpalığı olan Kütahya'ya dönmesine izin verildi. Ancak 1791'de Mekkî Mehmed Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul'a döndü, hemen ardından da onun azli üzerine 12 Temmuz 1792'de III. Selim tarafından ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Ârif Efendi göreve başladıktan sonra ilk iş olarak rakibi Hamîdîzâde'yi Manisa'da oturmaya mecbur etti. Ayrıca onun çeşitli yerlere gönderdiği diğer ulemânın İstanbul'a dönmesini sağladı. Bundan başka kadılık nizamı ile ilgili bir metin hazırlayarak bunun uygulanması için III. Selim'den bir hatt-ı hümâyun aldı. Bu metinde kadıların alacağı harçlar belirleniyor, ileri gelen ilmiye mensuplarından her birinin ne kadar mülâzım vereceği tesbit ediliyordu. Ayrıca mesleğin itibarının korunması ve kimseye iltimasla görev verilmemesi isteniyordu.

Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin Edirnekapı Mezarlığı'ndaki kabrinin tahrip edilmeden önce çekilmiş bir resmi (M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar*, İstanbul 1979, s. 76)

Dürrîzâde altı yıldan fazla süren bu ikinci şeyhülislâmlığından, Pazvandoğlu Osman Ağa'nın Rumeli'de bazı kaleleri ele geçirip halka eziyet etmesi, ayrıca Fransızlar'ın Mısır'ı işgali gibi olaylarda kusurlu görülen Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ile birlikte azledildi (30 Ağustos 1798). Bir süre Bursa'da oturdu, İstanbul'a dönmesine izin verildikten sonra 20 Cemâziyelevvel 1215'te (9 Ekim 1800) vefat etti. Mezarı Eğrikapı'dadır. Kaynaklarda son derece nazik ve hayır sever bir kimse olarak nitelendirilen Mehmed Ârif Efendi, dönemindeki ıslahat ve yenileşme hareketlerinin önemine ve gereğine inanmıştı. Halk tarafından çok sevildiği gibi yenilik taraftarı olması dolayısıyla III. Selim'in de takdirini kazanmıştı. Dürrîzâde Ârif Efendi'nin ***Netîcetü'l-fetâvâ**** adlı eseri meşhur olup basılmıştır (İstanbul 1237, 1265). Oğlu Abdullah Efendi II. Mahmud döneminde şeyhülislâmlık yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâsıf, *Târih* (İlgürel), s. 284-285; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 109-110; Cevdet, *Târih*, III, 261; VII, 97-98; *Sicill-i Osmânî*, III, 267; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 553-554; *Osmanlı Müellifleri*, II, 62; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 256-260; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 502-503; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 1990, s. 144-145.

MEHMET İPŞİRLİ

DÜRRÎZÂDE MEHMED ATÂULLAH EFENDİ

(ö. 1199/1785)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1142'de (1729) doğdu. Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini babasından gördü ve şeyhülislâm çocuklarına tanınan imtiyazdan faydalanıp 1736'da henüz yedi yaşında iken aldığı icâzetle itibarî olarak müderrislik pâyesini elde etti. Uzunca bir süre daha tahsil hayatına devam ettikten sonra 1759 yılında Selânik kadısı oldu. 1178'de (1764-65) Mekke kadılığı pâyesini aldı, 1769'da İstanbul kadılığına getirildi. Bundan sonra uzun bir süre mâzul kaldı. 1774'te Anadolu kazaskeri oldu, bir yıl sonra azledilince Gümülcine civarında bazı yerler kendisine arpalık olarak verildi. 1778 ve 1782'de iki defa Rumeli kazaskerliği yaptı. Karahisârî Seyyid İbrâhim Efendi'nin vefatı üzerine 20 Mayıs 1783'te saraya davet edilerek Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın hazır bulunduğu bir merasimle şeyhülislâmlığa tayin edildi. Rumelihisarı'ndaki yalısı uzak olduğundan tebrik merasimi, eski şeyhülislâmlardan Şerif Efendi'nin Hocapaşa'daki konağında yapılmıştı (Enverî, vr. 30b).

Mehmed Atâullah Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında devleti meşgul eden en önemli mesele Osmanlı-Rus harbi idi. Bu konuda şeyhülislâm konağında yapılan meşveret meclisindeki konuşmaları ayrıntılı olarak veren Cevdet Paşa'nın ***Târih***'inden (III, 16-24) anlaşıldığına göre bu toplantılarda şeyhülislâm ateşli konuşmalar yapmış ve yetkililerin Rusya ile savaş konusundaki tereddütleri karşısında, "Moskovlu Kırım'ı açıktan açığa zaptetti, sükût mu edelim?" diyerek savaş açılmasını teşvik etmiştir.

İki yıl kadar şeyhülislâmlık makamında kalan Atâullah Efendi, Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın I. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine yenilik taraftarı Selim'i geçirme teşebbüsünde onunla birlikte hareket ettiği gerekçesiyle 31 Mart 1785'te azledildi. Önce Rumelihisarı'ndaki yalısında oturmasına izin verildiyse de daha sonra sürgüne gönderilmesi kararlaştırıldı. Deniz yoluyla Hicaz'a gitmesine müsade edilen Mehmed Atâullah Efendi, kethüdâsı Osman Efendi ile yola çıkmış, ancak Gelibolu'ya vardığında vefat ederek oraya gömülmüştür. Ölüm sebebi olarak Ahmed Vâsıf Efendi (*Târih* [İl-